

SOSYO-POLİTİK TUTUM VE DAVRANIŞLARIN SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI EKSENİNDE İNCELENMESİ: HOPA ÖRNEĞİ*

Esat PINARBAŞI**

ÖZ

Hopa'da yaşayan Lazlar ve Hemşinlilerin sosyo-politik, ekonomik ve kültürel tutum ve davranışlarının sosyal dışlanma olarak ele alınabilecek durumlara neden olup olmadığına, eğer var ise bunun ne şekilde gerçekleştiği anlaşılmasına çalışılan bu çalışma, 2013-2014 yıllarında yapılan araştırma projesinin alan çalışması çerçevesinde şekillenmiştir. Nitel bir çalışma olan araştırma, temelde "Yorumlayıcı Sosyal Bilim" argümanlarından faydalanılarak yapılmıştır. Veriler, "yapılandırılmamış görüşme" tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma çerçevesinde 12'si kadın, 20'si erkek olmak üzere toplamda 32 kişi ile görüşülmüştür. Kendilerini etnik aidiyet açısından tanımlayan görüşmecilerin; 16'sının Laz ve 16'sının Hemşinli olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada sosyal dışlanmanın ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik boyutları araştırılmakta ve etnisitenin dışlanma üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır. Yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda Hopa'da etnik kimliğe göre sosyal dışlanmanın yaşandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Etnisite, Hemşinliler, Lazlar, Hopa.

ABSTRACT

This research project tries to understand whether the socio-political, economic and cultural attitudes and behaviours of Hamshenis' and Lazs' produces social exclusion effects in particular situations, and if there existed such effects, how these effects were produced. The project was conducted as a field research in 2013-2014 these dates. It was a qualitative research and fundamentally used the arguments of interpretative methodology and also particularly of the critical methodology. Data was collected by conducting "unstructured interview" technique. The researcher made interviews with 32 people of which 12 of them were female and 20 of them were male interviewees.

* Bu çalışma 2013-2014 yılları arasında Artvin Çoruh Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen "Hopa Halkının Sosyo-Politik Tercihleri, Tutumları ve Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma" isimli projenin geliştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Yapı ve Değişme Anabilim Dalı, Artvin, ORCID: 0000-0002-8646-2526, esatpinarbaşı@hotmail.com.

Among the interviewers who define themselves in terms of ethnicity 16 of them are identified as from Laz ethnicity and 16 are as from Hemshin ethnicity. In this study, the economic, spatial, cultural and political dimensions of social exclusion are investigated and the effects of ethnicity on the issue of social exclusion are discussed. Based on the conducted interviews and observations, the social exclusion based on ethnic identity are experienced to a significant extent.

Keywords: Social Exclusion, Ethnicity, Hemshin, Laz, Hopa

Hopa halkının sosyo-politik tutum ve davranışlarının, sosyal dışlanma kavramı çerçevesinde ele alındığı bu çalışma genel itibariyle “nitel” bir araştırmadır. Nitel araştırma, şemsiye bir kavramdır ve “yorumlayıcı araştırma” da şemsiyenin altında bulunan söz konusu kavramlardan bir tanesidir (Şimşek ve Yıldırım 2005: 39). Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımı, “toplumsal araştırmaya üç ana yaklaşımdan ‘anlamli toplumsal eylem, toplumsal olarak inşa edilen anlam ve değer göreceliğini’ vurgulayandır. Yorumlayıcı Sosyal Bilim, insanların birbiriyle nasıl etkileşime girdiği ve geçindiğiyle ilgilenir. Genel olarak yorumlayıcı yaklaşım, insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir” (Neuman 2009: 130-131). Bu çalışmada da yöntem olarak Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada toplumsal gerçeklik, katılımcıların ne hissettikleri, düşündükleri ve nasıl yorumladıkları çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırmada, araştırmanın yaklaşımına uygun olacak şekilde, temel veri toplama tekniği olarak “yapılandırılmamış görüşme” tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmamış görüşmeler, açık uçlu sorular gerektirir ve bu doğrultuda gerçekleştirilir. Keşfedici bir araştırma süreci diyebileceğimiz bu görüşmelerde daha önce kesin biçimde hazırlanmış sorular ve sorulara verilecek cevaplara ilişkin bir beklenti de yoktur (Şimşek ve Yıldırım 2005: 120). Dolayısıyla, bu araştırmanın konusu ve amacı bakımından da bu tekniğin uygun olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın evrenini, Artvin ili Hopa ilçesinde yaşayan iki etnik grup olan Laz ve Hemşinliler; araştırmanın örneklemini ise “kartopu örnekleme” tekniği ile belirlenmiş 12’si kadın, 20’i erkek olmak üzere toplamda 32 kişi oluşturmaktadır. Araştırma verisinin analizinde *betimsel analiz tekniği* kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguların daha önceden belirlenen başlıklar altında özetlenip, yorumlanması işlemine dayanmaktadır. Veriler araştırma sorularına göre sınıflandırılabilmesi gibi, veri toplama aşamalarında elde edilen ön bilgiler ışığında da düzenlenebilir. Bu analiz türünde, veri kaynaklarından bazı alıntılar yapmak, gerek çalışmanın güvenilirliği, gerekse de sağlığı açısından yararlı olabilmektedir. Bu durum, çarpıcı ve önemli görülen görüşlerin yansıtılmasını da sağlamış olacaktır. Bu analizin amacı, ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanılabileceği bir şekilde sunulmasıdır (Altunışık vd. 2007:26).

1. Etnisite

Etnik kavramı, etimolojik olarak Yunan kökenlidir ve Yunanca “ethnos” sözcüğünden gelmektedir. Ethnos kavramı, Yunancada bir birlik biçimini ifade etmekte ve kesin bir siyasallığa göndermede bulunmamaktadır. Kavram, bu anlamda bir “halk”ı gösterecek şekilde “ulus”a atıfta bulunabilmek için kullanılabilir. Ancak, Yunan tarihinde ortaya çıkan kratos (devlet/yönetim)- ethnos ayrımına bağlı olarak devlet kavramına herhangi bir göndermesi olmadığı söylenebilir. Demokrasi sözcüğünün kökeninin de dayandığı bu ayrımın “demos” kavramı da halk anlamında kullanılmıştır. Bunun yanında Latincedeki “natio” kavramının da siyasi bir içerik taşımadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, modern dönemdeki kullanımlar kavramı grup, tür, ırk, kabile, halk gibi anlamlarından ileri taşıyarak, bu anlamları aşan ve aynı zamanda kapsayan bir siyasallığa atıfta bulunacak şekilde genişletmiştir (Erkan 2005: 59-60).

Altuntaş (2002: 8-9) ise, etnisitenin Eski Yunan’da, “kendilerine benzemeyen, başka bir gruba ait olan, sitede yaşamayan, çevrede yaşayan barbar ve paganları ifade” etmekte kullanıldığını söyleyerek yukarıdaki görüşten biraz farklı bir görüş öne sürmüştür. Altuntaş, etnisite kavramının, benzer şekilde, İngiltere’de beyaz olmayan göçmenler, Avusturalya’da ise Aborjinler için kullanıldığının altını çizerek; bu kavramın egemen gruplar tarafından “ötekiler”i tanımlamak için kullanıldığını ancak, egemen grubun bu kavramı kendisi için kullanmadığını belirtmektedir. Altuntaş, böyle bir tavrın yanlış olduğunu; çünkü egemen grup ve çoğunlukların da bu kavramın kapsamına girdiğini dile getirmektedir.

Görüldüğü ve görüleceği üzere, “etnik/etnisite/etnik grup” kavram(lar)ı, farklı kesimlerce ve farklı kıstaslara göre tanımlanan esnek bir kavramdır. “Genel olarak, benimsedikleri dil, din ve kültür itibariyle diğer gruplardan farklı olan gruplar etnik bir kimlik olarak nitelenir” (Erkan 2005: 57). Gökçe (2004: 255); etnik grubu, “İçinde yaşadığı geniş toplumla bütünleşmeyerek ortak ırk, dil, din, millet ya da kültür varlığına dayalı küçük birlikler oluşturan bir toplumsal grup” şeklinde tanımlamıştır. Akpolat (2008: 28) ise, etnik grubu “bütünsel olan milletten kültürel bir ayrıma işaret eden grup” şeklinde tanımlamıştır.

Etnisitenin analiz edilmesinde üç ana araç kullanılmaktadır (Erkan 2005: 60-61): *Emik yön*, *etik yön* ve *dolayım*. Emik yön, grubun kendisine içten bakışını, kendisini nasıl gördüğünü ifade eder ve kültürel kimlikle dolayimsız ilişki içindedir. Bu anlamda tamamen öznel bir durum olduğu söylenebilir. Etik yön, grubun dışarıdan nasıl görüldüğünü, tanımlandığını; başkalarının gruba ilişkin kanaatlerini ifade etmektedir. Bir başka deyişle, bir grubun bir başka grubu tanımlamasıdır. Yukarıda Gökçe’nin tanımlamasının etik bakış açısı ile yapılan bir tanımlama olduğu söylenebilir. Zira bu tanımda etnik grup, tamamıyla dışarıdan tanımlanmakta ve grubun kendini nasıl gördüğü dikkate alınmamaktadır. Bu iki bakış açısının etnisiteyi açıklamada yeterli olmadığını iddia edenler, her iki bakış açısından da özellikler taşıyan, her iki yaklaşımı uzlaştıran dolayım yaklaşımını kullanmakta-

dırlar. Dolayımılama, iki yaklaşım arasında bir denge kurarak iki yaklaşımı uzlaştırmaktadır. Etik yön, bilimsel olmaktan çok, genellemeye dayanan bir yaklaşımdır ve genellikle ana unsurun küçük gördüğü azınlıkların kimlikleriyle ilgili olan görüşleridir. Emik bakış açısının ise, etnik kimliklerin belirlenmesinde daha nesnel ölçütlere dayandığını söylemek mümkündür. Zira emik bakış açısı grubun kendini tanımlamasıdır ve kendini tanımlamanın bizzat kendisi sabit değil, deneysel olarak önem sırasına göre sınıflandırılabilen bir dizidir (Andrews 1992: 12 akt. Erkan 2005: 61).

Lazlar ve Hemşinlilerin emik bakış açısına göre kendilerini nasıl tanımladıkları ve başka etnik gruptaki kişilerin kendilerini nasıl konumlandıklarını anlamak açısından aşağıdaki iki görüşme dikkat çekicidir:

“Lazca yüzyıllar boyunca konuşulan, varlığını koruyan bir dildir. Dilbilimciler, Lazca’yı, Kafkas Dil ailesinin Güneybatı Kafkas dil grubuna sokuyorlar. Bu grupta, Lazcanın dışında Gürcüce, Sıvanca ve Lazcaya en yakın dil olan Megrelce bulunuyor. Bazı kesimler birkaç alfabe üretseler de 15 yıldan bu yana kullanılan ve bugün Laz oğlu Alfabesi olarak adlandırılan bir alfabe vardır, Laz okuryazar çevresi bu alfabeyi kullanır. Türk dilbilimcileri ve Gürcü dilbilimcileri, Lazca’yı ayrı bir dil olarak kabul etmiyor ve her iki grup da kendi dilinin bir şivesi olduğunu savunuyor. Ama tarafsız dilbilimcileri, bir dilin başka bir dille aynı grupta olmasının, o dil olacağı anlamına gelmeyeceğini söylüyorlar. Lazca, yüzyıllardan beri hiç yazılmadığı halde sadece konuşularak günümüze kadar gelmiştir. Bu durum, Lazcanın ne kadar güçlü ve köklü bir dil olduğunun göstergesidir. Lazca Gürcüce değildir. Gürcistan’ın belli bölgesinde Lazların yaşadıkları görülmüştür tabiki de etkileşim kaçınılmazdır ama Lazca Gürcüce den ayrı bir dil grubuna mensuptur” (İsmail,57).

“Bizi burada iç içe yaşadığımız Lazlar Ermeni olarak görmektedir. Ama bizim atalarımız bu topraklara Orta Asya’dan göç etmişlerdir. Hemşinliler Orta Asya’da verdikleri yer isimlerini burada da vermişlerdir. Örneğin; Anadolu’da da Higoba adında yerleşim yeri vardır Hopa’da da bugünkü adıyla aynı anlamı taşıyan Baş oba yerleşim yeri vardır. Ermenilerle yaşayış biçimlerimizde çok farklıdır. Ermeniler müzikle, sanatla uğraşır. Hemşinliler ise çobanlık, hayvancılık gibi mesleklerle uğraşır. Biz göçebe bir toplumuz, Ermenilerde ise böyle bir şey yok. Bizde şehir merkezine yerleşmeyle birlikte hayvancılık bitmeye başlayınca kamyonculuk oda bitmeye başlayınca tırcılık hâlâ devam etmektedir. Ben Hemşinliyim ve kendimi Türk olarak tanımlıyorum” (Salih, 57).

Eriksen, kentsel azınlıklar, yerli halklar, etnomilliyetçi gruplar ve çoğul toplumların bileşen gruplarının günümüz toplumunun farklı etnik boyutlarını oluşturduğunu ve bu gruplar arasındaki etnik ilişkilerde güç ve tanınma için yapılan rekabetin yanısıra, sosyal tanımlama ve aidiyet gibi yönlerin de önemli olduğunu belirtmektedir (Eriksen, 2010:20). Bu çalışma açısından etnomilliyetçi grupların tanımı önemli gibi görünmektedir. Bu nedenle çok kısa da olsa bu tanımlamaya değinmekte fayda olacaktır: Etnomilliyetçi gruplar, “ülkede azınlık durumunda bulunabilir ya da belirli bir bölgedeki yerli grupları oluşturabilirler.” Bu gruplar bazen özerklik, bağımsızlık ya da

yasal düzenlemeler amaçlayan alt milli gruplar olabilmekle birlikte; ana gruba tam entegre olmuş ve ana grubun mensup olduğu ancak kendilerinin olmadığı etnisite bağlamında ana gruptan daha radikal biçimde milliyetçi tutum ve davranışlar içinde bulunabilmektedirler (Altuntaş 2002: 10).

Gökçe (2004: 255-257), farklı kişilerce yapılan tanımlamalardan yola çıkarak etnik grupların temel özelliklerine bakıldığında dört ana fikrin ön plana çıktığını belirtmektedir. İlkin, etnik gruplar içinde buldukları daha geniş toplum veya topluluktan çeşitli özellikleri açısından ayrıldıklarını iddia eden gruplardır. Böyle bir tavır, söz konusu etnik grubun kendisini tanımlamak için başka bir gruba gereksinimi zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle, burada tanımlama, referans gerektirmekte ve referans da kaçınılmaz olarak başka bir grubun varlığını gerektirmektedir. Karşılaştırma yoluyla yapılan tanımlama, "öteki" grubu kendinden daha aşağı görerek yapılmaktadır. Bu anlamda etnik gruplar, niceliksel olarak azınlıktadırlar. Etnik gruplar, ikinci olarak baskın gruptan ırk, dil, din ve kültürel açıdan farklı olduklarını öne sürerler. Irksal olarak farklı olma iddiasının etnik grupların en ayırt edici özellikleri olduğu söylenebilir. Üçüncü olarak, etnik grupların farklılık iddiasının -her ne kadar bazı milliyetçi etnik grupların kendilerinin asil ve "üst" bir zümreye ait olduklarını bilimsel verilere dayandırmaya çalışsalar ve bunun bilimsel olduğunu söyleseler de- genellikle bir bilimsel temele dayanmadığı söylenebilir. Burada önemli olan, üstünlüğün bilimsel olarak temellendirilmesi değil, etnik grubu oluşturan kişilerin çoğunluğunun bu üstünlüğe meşruiyet atfetmesidir. Burada etnisitenin "emik" boyutu ön plana çıkmaktadır; ki, bu araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı açısından daha önemli bir yerde durmaktadır. Nitekim Yorumlayıcı Sosyal Bilim için önemli olan kişilerin kendilerini nasıl ve ne olarak gördükleridir. Dördüncü ve son özellik ise, daha çok yapısal ve kurumsal bir özelliştir. Gruptaki işbölümü, kaynakların ve gücün dağılımı, sosyo-ekonomik ve kültürel dayanışma ile kuvvetlendirilir. Grubun varlığını sürdürebilmesinin kendisini dışarıya kapaması ve dayanışma ile mümkün olabileceği söylenebilir. Bu, etnik grubun sosyalizasyonu ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasının olmazsa olmaz öğelerinden biridir.

Çalışmanın başından itibaren çalışmanın kapsamına alınan Lazlar ve Hemşinliler etnik grup olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni her iki grubun da etnik grup olarak değerlendirilebilecek kriterlere sahip olmasındandır. Nitekim söz konusu grupların kendine özgü isimleri ve ortak soy inançları bulunmaktadır. Bununla birlikte ortak tarihî anılara ve ortak kültürel unsurlara sahip oldukları, belli bir yurt ile bağlantılı oldukları söylenebilir. Araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı açısından en önemli olanı da grup üyelerinin kendilerini bir etnik grup olarak kabul etmeleridir. Aşağıda görüşmelerden yapılan alıntılar da literatürle birlikte bu durumu desteklemektedir.

"Lazca Gürcüce 'ye benzerdir. Mesela, 'gel' demek 'mohti' yi ifade eder. Gürcü dilinde 'modi'yi ifade eder. Yani birçok kelimeler yakındır. Bir arada yaşadıkları için dil de benzerlik olabiliyor. Çünkü hala Gürcistan da 'Megrel'"

denilen yerde Lazlar yaşıyorlar. Acara bölgesinde Pati Başkentinde Abazyaya denilen Laz devleti vardır. Burada yaşayan Lazlar ile Gürcülerin etkileşimleri oldukça fazladır, bir sürü kelime birbirine yakındır ama Gürcü dili Laz dili genel anlamda aynıdır diyemeyiz” (Ali, 45).

“Hemşinliler Lazlardan etnik ve kültür yönüyle çok farklıdır. Dağınık bir yaşam şeklimiz vardır. Genellikle hayvancılık ve yaylacılık, tarım bizim yaşam şeklimizi oluşturmuştur. Bir milleti ayakta tutan dili, kültürü, inanç ve değerleridir. Biz yıllardır dilimizi yani Hemşince’yi koruyup nesilden nesile aktarmayı başarabildik. Şu an her evde Hemşince konuşulur, bu dilimize verdiğimiz hassasiyeti gösteriyor. Mimari sanatlarımız, türkülerimiz, el sanatlarımız Lazlardan farklıdır. Sosyal yaşamımız, etkileşimimiz daha samimi ve içtendir. Hemşinliler sıcakkanlı insanlardır. Yani bizim özümüz farklı bir etnik kimliktir” (Özlem, 45).

“Kökenimiz Türk. Yıllar önce Hristiyan ve Ermeni kökenli olduğumuz doğrudur. Osmanlı Devletinin yönetimiyle beraber asimile edildik. Müslümanlaştırılıp Ermeni kimliğini kaybederek Türkleştirildik. Bugün Ermeni kültürünü kısmen de olsa yaşatmaya çalışanlar da mevcut durumdadır. Hâlâ kendilerini Ermeni olarak tanımlayanlar da vardır elbette. Ama ben Türk bir ailenin yaşam şekliyle Türk özünü kavrayarak Müslümanlığın vazifelerini öğrenerek büyüdüm. Bu yüzden gururla Türk’üm diyebilirim. Zaman zaman büyüklerimiz Hemşinceyi konuşurlar. Ermenistan’daki dil ile Hemşincenin benzediği görülür. Uzun yıllar İstanbul’da kaldım. Bu dönemler de Ermeni arkadaşlarımla Hemşin dili konuşarak anlaştığım da olmuştur” (Tayfun, 53).

Görüşmelerden de anlaşılacağı gibi kişiler, diğer etnik gruplardan kendilerinin farklı olduğunu vurgulamak için dil, ekonomi (geçim stratejileri), sanat, kişisel özellikler (sıcakkanlı olmak gibi) ve din gibi toplulukları ayırt edici nitelikler üzerinde durmuşlardır.

Yukarıda kısaca ele alınan ilgili literatürden ve görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu grupların birer etnik grup oldukları söylenebilir. Bununla birlikte özellikle Lazların kendilerini baskın –Türk- kimliği ile özdeş gördükleri söylenebilir. Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla Hemşinlilerde de bu durumun farklı bir fraksiyonu söz konusudur. Hemşinlilerdeki durum, ileride de değinileceği gibi, toplumsal dışlanmanın bir tezahürü gibi görünmektedir. Bununla birlikte burada Büyükkürkcian’ın bazı tespitlerinin bu durum için de geçerli olduğu söylenebilir: “Hemşinliler Ermenice diline sahip Müslüman ve görünüşte milliyetçi diyebileceğimiz bir topluluk. Hopa Hemşinliler Ermenice dilini konuşurken aynı anda İslami değerlere de sahip çıkmaktadırlar. Çamlıhemşinliler Türkçe konuşmakta fakat Ermeniceden Türkçeye geçen kelimeler kullanmakta ve Ermeni olduklarını kabul etmeye daha yakın durmaktadırlar.” Hemşinliler’in kimliklerini ya da dinlerini gizleme çabaları, hayatta kalma çabalarının doğal bir sonucu olarak düşünülebilir. Ancak Hemşinliler’in bu tavırlarının bilinçli bir gizleme çabası olmaktan ziyade, unutma prosedürleriyle ilişkilidir. (Büyükkürkcian 2011: 12). Bu durum etnik kimliklerle ilgili tartışmalarda tek yönlü bir açıklama yapmanın zor olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, etnisitenin analiz edilmesinde kullanılan araçlardan etik ve emik yönü birlikte ele alan dolayımleme yaklaşımı kullanılmıştır. Zira söz konusu etnik grupların kendilerine içten bakışları, yani kendilerini tanımlamaları, araştırmanın temel sosyal bilim yaklaşımı olan Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımı açısından önemli olduğu kadar, grupların diğer gruplar tarafından nasıl görüldüğü ve tanımlandığı da araştırmanın geneli açısından önemlidir. Bu noktada, yapılan görüşmelerde her iki grubun kendilerini ve diğerlerini nasıl gördükleri ile ilgili görüşleri, herhangi bir soru yöneltmeden spontane bir şekilde ifade ettikleri ve kendilerini ötekiyle karşılaştırdıkları görülmüştür.

“Hemşinliler Lazlardan etnik ve kültürel yönüyle çok farklı bir yapıya sahiptir. Karadeniz Bölgesi’nde Ermenilerle aynı coğrafyayı paylaştığımız ve bu süreç içerisinde Ermenilerle aynı mezhebe bağlı kaldığımızdan dolayı Ermeni kimliğiyle ilişkilendirildik. Etnik grup muğlak ve değişken bir yapıdır. Biz Lazlarla Ermenilerle yıllarca ortaklaşa bir coğrafya da yaşamımızı sürdürdük. Bu yaşamımızda dediğim gibi değişimler oldu. Tarihimiz kültürümüz dinimizdeki değişimler bunları göstermektedir. Dilimizi nesilden nesle aktardık koruduk. Eskiden ve şu anda her evde Hemşince konuşabiliyoruz. Hemşinliler yani biz Türkiye’deki etnik gruplardan birisini oluşturuyoruz, çok eskiden Hıristiyan ve Ermeni kökenli olduğumuz fakat daha sonra asimile edilerek Müslümanlaştırıldığımız söyleniyor. Bu nedenle farklı bir etnik kimlik olduğumuzu düşünüyorum” (Ekrem, 55).

“Hemşinliler Ermenicenin bir diyalektiği olan Hemşince konuşanları ifade etmez. Öncelikle bizim kökenimiz Ermeni değildir. Herkes Ermeni olarak yaklaşıyor ve bu söylemle bizleri tanımlıyorlar. Sen bana Hemşince konuştuğum için Ermeni dersin beni ötekileştirmiş olursun. Ermenistan da konuşulan dil ile bizim konuştuğumuz Hemşince benzer hatta aynı da olabilir. Ama bu bizim Ermeni olduğumuz anlamına gelmez. Kökenim Türk benim” (Bülent, 50).

Yukarıda, bir etnik grubun ya da kimliğin kendisini var edebilmesi, tanımlayabilmesinin bir diğerini gerektirdiği yönündeki görüşler de görüşme grubunda gözlenmiştir. Aşağıda söz konusu saptamaların yapıldığı görüşmeler, araştırmanın temel kuramsal çerçevesi olan sosyal dışlanmanın ne derecede olduğu yönündeki verilerle birlikte ele alınacaktır.

Araştırmanın asıl amacı olan Hopa’da etnik gruplar arasında sosyal dışlanmanın olup olmadığı ve varsa ne şekilde gerçekleştiği (ekonomik, mekânsal, kültürel, politik) elde edilen bulgular çerçevesinde sunulmuştur.

Sosyal Dışlanma

Bu çalışma, temel olarak sosyal dışlanma kavramı temelinde şekillendirilmiştir. Sosyal dışlanma kavramı 1960’lı yıllarda Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde politikacılar, uygulamacılar, bürokratlar, akademisyenler ve gazeteciler yoksullardan söz ederken “dışlanmış (les exclus) olarak söz etmişlerdir. (Sapançalı, 2005a:13) Böylece sosyal dışlanmanın ortaya çıkışında rol oynayan nedenler arasında yoksulluk, gelir dağılımı

adaletsizliği, göç, sosyal güvencesizlik ve eğitim oranının düşüklüğü yer almaktadır (Şahin, 2009:17).

Sapançalı, sosyal dışlanmayı, bireylerin temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve süreçleri olarak tanımlamaktadır (Sapançalı, 2005b: 53). Sosyal dışlanma kavramı, “sosyal bütünleşmenin her zaman tam olarak gerçekleşmediğini, toplumsal düzenin bazı grupları dışında bırakabilecek şekilde katmanlı bir yapılanma gösterdiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda toplumdaki belli nüfus gruplarının üretken alanlardan dışlanması anlamında sosyal dışlanma, kişisel hataların değil, yapısal süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.” (Sapançalı 2005a: 29).

Marshall (1999: 150), “toplumsal dışlama”yı; “Bireylerin ya da hanelerin, ya kaynaklardan ya da daha geniş bir ölçekteki cemaatle veya toplumla sosyal bağlar kurmaktan yoksun bırakılmaları süreci” olarak tanımlamıştır. Bu anlamda toplumsal dışlama/dışlanma, sistematik veya spontane bir şekilde yoksun bırakılma kavramı aracılığı ile tanımlanmaktadır.

Yoksunluk terimi ise, “asıl anlamıyla bir şeyin bir insanın elinden alınması ya da mülksüz bırakmayı, esnek bir şekilde de bir şeye sahip olmama durumu için kullanılmaktadır” (Marshall, 1999: 828). Ancak geniş anlamıyla ele alındığında, yoksunluk, daha geniş toplumsal süreçlere göndermede bulunmaktadır. Yoksunluk durumu spontane denebilecek şekilde gerçekleştiğinde toplumsal bir sorun olarak ele alınabilmekle beraber, asıl sorunun ortaya çıktığı durumlar, bu sürecin sistematik bir şekilde gerçekleştirildiği, yani “yoksun bırakılma” zamanlarında söz konusudur. Yoksunluk; siyasal, ekonomik, kültürel vb. birçok süreç çerçevesinde kendisini gösterebilmektedir. Toplumsal dışlanma kavramı ile yakın ilişki içerisinde olan bu kavram, toplumsal dışlanma sonucunda gerçekleşebilmektedir.

Hemen hemen tüm insan gruplarında, bir yandan kendi farklılıklarının “doğruluğu” ve dolayısıyla üstünlüğüne, diğer yandan kendi dışındaki toplulukların farklılıklarının nedenlerinin kendilerinden daha “aşağı” bir konuma işaret eden ve bu farklılıkların doğallığı ve doğuştanlığını vurgulayan söylemlere rastlanmaktadır. Bu durum, tek başına olmasa da, insanların kendilerini bir grupta konumlandırmak istemelerinin en önemli nedenlerindedir. Birey tek başına olsa da, her zaman kendisine pozitif bir sosyal kimlik sağlayacak olan grupların bir parçası olma ihtiyacı içindedir (Sachdev ve Bourhis 1991: 3). Öte yandan bu üstünlük ve aşağılık gibi konumlandırmalar, bazı grupların toplumda erişilebilir olması gereken alanlarına sınırlar çekilmesine neden olmaktadır. Bu sınırların dışında kalan kişileri tanımlamak için ise sosyal dışlanma kavramı kullanılabilir.

Literatürde sosyal dışlanma kavramı ele alınırken, ekonomik yetersizlik, sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal korumadan yoksunluk ve kuramsal ilişkilerden dışlanma gibi süreçlerin birine ya da hepsine birden vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durumda, sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında,

bütün bu süreçlerin etkileşim halinde olduğu söylenebilir (Tartanoğlu, 2010).

Sosyal dayanışma her biri farklı ideolojilere dayandırılan üç farklı paradigmadan yola çıkılarak açıklanmaya çalışılır (Sapançalı, 2005a: 50-53): Bu paradigmlar; dayanışma, uzmanlaşma ve tekelci yaklaşımlardır. Dayanışma paradigması dışlanmayı, maddi bağlardan çok kültürel ve manevi bağların kopması şeklinde görür. Bu yaklaşıma göre aslolan toplumsal bütünleşmedir, dışlanma ise merkezinde değerlerin ve hakların bulunduğu ahlaki topluluğun zayıflaması sonucu ortaya çıkar. Liberal bakış açısını yansıtan uzmanlaşma paradigması ise, dışlanmayı bireyin davranışları ve piyasanın işleyişinin bir sonucu olarak görür. Buna göre dışlanma bireylerin kendi tercihlerinin veya diğer gruplarla ilişkilerinde aldıkları pozisyonun bir sonucu olabilir. Tekelci paradigma ise, liberal gelenekten farklı olarak hiyerarşik güç ilişkileri üzerinde durur. Buna göre toplumsal kaynakları kontrol eden gruplar, dışarıdakilerin kendi alanlarına girmesini engeller ve sınırlamalar koyarak kendi alanlarını korurlar. Böylece her grup kendi içine kapanır ve grup içi dayanışma artar.

Günümüzde yoğun olarak tartışılan sosyal dışlanma, kendini ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve politik dışlanma şeklinde göstermektedir (Adaman ve Keyder, 10). Bu boyutlar çoğu zaman iç-içe geçmiş ve birbirinin etkisini artıran bir seyir takip etmiştir. Farklı dışlanma türlerinin çoğu zaman birbirini tetiklediği görülmektedir. Politik dışlanma zaman zaman ekonomik dışlanmaya, ekonomik dışlanma da politik ve kültürel dışlanmaya neden olabilmektedir. Dolayısıyla farklı dışlanma boyutlarının birbirini etkilemesi, dışlanma süreçlerinde kendi kendini besleyen bir döngüden bahsetmeyi mümkün kılmaktadır (Adaman ve Keyder, 11). Sosyal dışlanmanın kendini görünür kıldığı alanlar şu şekilde açıklanabilir.

Ekonomik Dışlanma

Ekonomik dışlanma, mal ve hizmet piyasasından dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma olmak üzere iki başlık altında incelenebilir (Sapançalı 2005a: 130, 142). Mal ve hizmet piyasasından dışlanma, temel gereksinimlerden dışlanma ve gelir yoksulluğu ile tüketim toplumundan dışlanma şeklinde kendini gösterir. Ekonomik alandan dışlanmanın bu türü (mal ve hizmet piyasasından dışlanma) asgari düzeydeki temel gereksinimlerden yoksunluk biçiminde olabileceği gibi eğitim, sağlık, konut, ulaşım gibi daha iyi bir gelecek kurma imkanlarından yoksun kalma biçiminde gerçekleşebilir. Tüketim toplumundan dışlanma, tüketim yapacak maddi olanağa sahip olmayanlar için sosyal dışlanma tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Tüketim toplumunun en önemli göstergelerinden olan alışveriş merkezlerindeki tüketim kültürüne özellikle alt gelir grubuna sahip olan kesimler eşit oranda katılamamaktadır (Şahin 2009: 70). İşgücü piyasasından dışlanma, sosyal dışlanma üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda, sosyal dışlanmayla doğrudan ilişkilendirilmiştir. İşgücü piyasasında, istihdama katılıp katılmamak ya da istihdama katılım biçimi sosyal dışlanmayı belirlemekte-

dir (Sapançalı 2005a: 142). Toplumda çalışma birey açısından, hem üretim hem gelir hem de tanınmayı sağlamaktadır. Öte yandan işten elde edilen gelir kadar, hatta daha fazla, önemli olan yapılan bir diğer unsur olan işin türü, bireyin toplumdaki statüsünü ve öz saygısını belirleyen temel faktörlerdendir (Sapançalı 2005a: 144). Bu bağlamda dışlanan grupların tamamen istihdam dışı bırakılmak yerine, statüsü düşük ve toplumda saygınlığı olmayan iş kollarında kendilerine yer bulduğuna işaret etmekte fayda vardır.

“... Eskiden köyün bekçisi gibi milletin işlerini yapıyorlardı. Gelme gitme şimdi sıklaştı ama dedelerimizin hizmetçisiydi. Dedelerimiz onlara yer vermiş, yerleşmiş, türemişler. Onlar da yerleşmiş, zengindirler, bizden zengindirler. Şimdi on tane on beş tane tırı var...” (Ayşe, 60).

“Lazlarla Hemşinliler eskidendir anlaşamazlar. Önceden Lazlar onlara çökerler, döverler, ellerindeki avuçlarındakini her şeylerini alırlardı. Şimdi bunla kalmadı tabi ama yine de dışarda Lazalarla mı Hemşinlilerle mi daha iyi anlaşırsın dersen tabi Lazlar derim, onlar bizi pek anlamıyorlar farklı bir hayatları var” (Hakan, 58).

“Hemşinliler şehre indikten sonra, bizim bazı parayı seven Lazlar, arsalarını, yerlerini onlara sattılar; Hemşinliler de parayı sevdiklerinden dolayı biriktirdiler ve şu an maddi olarak Lazlardan daha iyi durumdadır. Mesela, Sundura tarafını Lazlar hep onlara sattılar ve Hopa'nın varoşu olarak ele alınabilse bile imarın gelişmesine en uygun yer orası olduğu için bize göre daha avantajlı duruma düştüler. Ayrıca tır firmalarının çoğu da onlarındır. Yoksa daha önce onlar çobanlık, hayvancılık yaparlardı, tarımla uğraşırlardı. Onların merkeze inmesine ve buradan bir yer almalarına izin verilmezdi, kimse onlara yer satmazdı. Ayrıca, öyle düzgün iş de verilmezdi; belki temizlik bahçe işi gibi düşük işler verilebilirdi” (Engin, 48).

Görüşmelerden de anlaşıldığı kadarıyla Hemşinliler sistemin bir bileşeni ve başka bir etnik grup olan Lazlar tarafından ekonomik dışlanmaya maruz bırakılmışlardır. Bununla birlikte, bölgede düşük statü atfedilen işlerin de Hemşinliler'e atfedildiği görünmekte; Hemşinlilerin günümüzde sahip oldukları ya da kazandıkları görece ekonomik üstünlük Lazlar nazarında saygınlık kazanmalarına yeterli olmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla toplumsal gerçeklik açısından ekonomik etkenler diğer etkenlerden daha az belirleyici olmaktadır. Bununla birlikte, yukarıdaki görüşmelere – ve daha sonra yer verilecek olanlara- bakıldığında daha önce de ifade edildiği gibi söz konusu alanları keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Nitekim ekonomik dışlanma başlığı altında ele alınan bu görüşmeler, aynı zamanda kültürel ve mekânsal dışlanmayı da kapsamaktadır. Bundan sonraki bölümlerde de aynı durumun söz konusu olabileceğinin altını çizmekte fayda vardır. Bu tür bir sınıflandırmaya, konunun daha yalın hale gelebileceği düşünüldüğünden başvurulmuştur.

Mekansal Dışlanma

Çeşitli nedenlerden dolayı belli mekanlara ulaşımında ve mekanlardan yararlanmada engellerle karşılaşılması durumudur. Mekansal dışlanmanın iki bileşkesi vardır: İlki, toplumun genelinin kişiyi, yaşadığı mekan ya da coğrafya dolayısıyla dışlamasıdır. İkincisi, kişinin, bireysel maddi kaynaklara ulaşım imkanlarından bağımsız olarak, toplumsal hayatın içine tam anlamıyla girememesi halidir (Adaman ve Keyder, 10).

Hopa'da iki etnik grup arasında gerçekleşen mekânsal dışlanmanın yaşanış şekli şu şekilde gerçekleşmiş ve hafızalara kazınmıştır:

"İki grup Laz var. Bize Çağlur denir. Hemşinlilere daha yakınız. Bir sorunuz olmadı. Ama diğer Lazlarla Hemşinliler pek anlaşamazlar. Eskiden daha çok vardı. Önceden bunlar dağlarda yaşarlardı. Lazistan zamanında Hemşinliler kabul edilmedi. Onlar biraz daha görgüsüz, biraz daha kaba, biraz daha medeniyetten uzaklar. Ama benim dışarıda görüştüğüm sevdiğim Hemşinli arkadaşım çoktur" (Turan, 50).

"Bu çok derin konu eskiden çok fazlaydı Laz Hemşin olayı şimdilerde pek yok aslında var ama çok gözükmüyor. Eskiden Hemşinliler dağlarda yaşıyordu. Lazlar sahilde kıyı kesimlerdeydi. Hemşinlileri aşağıya indirilmez inenler de belli bir yere kadar inebiliyordu" (Ayhan, 47).

"Önceden Lazlar Hemşinlileri istemiyormuş doğru. İndirmezlermiş merkeze tamam ama artık Hemşinliler bizi dışlıyor. Şöyle bir tabir var ya kuyruk acısı onlarda biraz bu var biraz. Şimdilerde de onlar bizi dışlıyor. Birlik olduklar biz dışlanan durumunda kaldık yani durum değişti" (Suzan, 58).

Görüşmelerden eski dönemlerde Hemşinlilerin kaba, medeniyetten uzak, görgüsüz ve dağda yaşayan insanlar olarak Lazlar tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kaldığı, şu an ise Hemşinlilerin Lazları dışladığı anlaşılmaktadır.

Mekânsal dışlanma dolaylı olarak insanların diğer alanlardan da dışlanmalarına zemin hazırlamaktadır. Aşağıdaki görüşmeler bu durumu daha net olarak göstermektedir.

"...Önceden abim ortaokula tek başına gidemezdi onları taşıyordu Lazlar. Yüksek bahçelere çıkıp taşarlardı Hemşinli çocuklarını yalnız gördüklerinde döverdiler, Hemşinli çocuklarda aynı şekilde karşılık verirdi. Doğuda birinin kapısına gitsen koyun keserler ama Laz'ın kapısına git kapısını kapatır öyle insanlardır. Onlar Hemşinlileri kötü, hor görürlerdi" (Hayriye, 82).

Görüşmeden mekânsal dışlanmanın, ekonomik dışlanmanın bir türü olan mal ve hizmet piyasasından dışlanma ile iç içe geçtiği görülmektedir. Bir etnik unsurun, diğeri ile aynı mekânı paylaşmak istememesi sonucunda dışlanan grubun bireyleri iyi bir gelecek kurma imkânı sağlayan eğitim hakkından da mahrum bırakılmış olmaktadır.

Diğer bir mekânsal dışlanma örneği de şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Toplumsal dışlanma konusunda yaşanmış bir olay anlatabilirim. Sadece Lazların oturduğu bir apartmanda bir daire satılığa çıkartılmış internet üzerinden ve bu daireye talip olan kişi Antalya'da yaşıyormuş, apartman sakinleri bu habere çok sevinmişler olumlu karşılamışlar içimize farklı biri gelecek

ama olsun turistik bir yerden gelecek ve bize bizim kültürümüzü tanıyacak biz onun kültürünü diye olumlu yönde karşılıyorlarmış dairenin satış işlemlerini. Ta ki devir işlemleri gerçekleştirilirken bir gerçeğin yani Antalyalının aslında Hemşinli olduğunu duyar duymaz hemen evini satmak üzere olan Laza tepki gösterirler nasıl olurda bir Hemşinli bizimle birlikte yaşar diye. Bunun üzerine Laz Hemşinliyi arayıp bu olanları anlatır ve satışı gerçekleştiremeyeceğini söyler. Bunun üzerine Hemşinli eğer rahatsız olacaklarsa kendi dairelerini de satışa çıkartsınlar ben hepsini alırım cevabını verdikten sonra karşı taraf satışı gerçekleştirir. Burada bir Antalyalı olumlu karşılanırken Hemşinli karşılanmamaktadır” (Cavit, 35).

Görüşmelerde, ekseriyetle Hemşinlilerin daha önce dağ köylerinde yaşadıkları ve ekonomik faaliyetlerinin de bu bölgelerde yapılabilecek faaliyetlerle sınırlı olduğu, bu faaliyetlerin ise genel itibarıyla geçimlik olduğu yönünde görüşler beyan edilmiştir. Bununla birlikte, Hemşinlilerin mekânlarının buralar olduğu ve buradan başka yerlere –örneğin ilçe merkezine– yalnızca geçici olarak ve ilçenin belli yerlerine gelebilmelerinin haricinde iyi bakılmadığı her iki gruptan görüşmeciler tarafından da dile getirilmiştir. Bu noktada Lazların söylemlerinin daha dışlayıcı olduğu ancak, bununla birlikte Hemşinlilerin de zamanla kendilerini ötekileştirdiği söylenebilir.

Kültürel Dışlanma

Kültürel dışlanma, ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayatın dışında bırakılma ya da toplumsal ve kültürel hayata yeterince katılamama durumudur. Kültürel dışlanmada, bulunulan coğrafyadaki çoğunluk dikkate alındığında, farklı bir etnik kökenden gelmek, farklı bir din/mezhep üyesi olmak, çoğunluğun dilini etkin bir şekilde konuşmamak gibi nedenlerden ötürü gündelik etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, engellerin çıkartılması vb. şekillerde tezahür etmektedir (Adaman ve Keyder, 10).

Kültürel dışlanma, sosyal dışlanmanın belki de en yoğun yaşandığı alandır. Bu alan diğer birçok dışlanma şeklini de içinde barındırmakta ve aslında diğer dışlanma şekillerine kaynaklık etmektedir. Bu çalışmada da, gerek sosyal dışlanmanın cereyan ettiği başlıca alan olması ve gerekse de araştırma gruplarının kültürel hayatlarının ortaya konulması açısından en önemli alandır denilebilir. Bu nedenle, bu bölümde verilecek olan görüşmeler, diğer üç alanla ilgili yukarıda verilen görüşmelerden daha fazla olacaktır. Din, dil gibi konular da bu başlık altında ele alınacaktır.

“Türkiye’de genelde Karadeniz’de yaşayan herkes Laz olarak bilinir. Ancak bu yanlıştır. Lazlar, Karadeniz’in doğu ucunda çok küçük bir bölgede yaşarlar. Rize’nin Pazar, Ardeşen, Çamlıhemşin, Fındıklı ilçeleri ile Artvin’in Arhavi, Hopa ve Borçka ilçelerinde Lazca konuşulur. Lazlar Güney Kafkasyalı halktır. Bizim kültürümüz yani Laz kültürü Hemşin kültüründen farklıdır. Biz Hemşinlilere göre daha modern bir toplum yapısına sahibiz. Mutfağımız, geleneksel giyim tarzımız, müzik kültürümüz, el sanatlarımız gelişmiş durumdadır. Hemşinlilerde bu durum yoktur kendilerini geliştirmemişlerdir. Hem-

şinlilerde kemeççe daha etkin durumda iken bizde ise tulum daha ön plandadır. Mutfağımızda geleneksel yemeklerimiz ve el sanatlarımızla Laz kültürü kendini göstermiştir. Laz kültürü Hemşin kültüründen farklıdır” (Kamil, 59).

“Karadenizlilerin hepsi Laz olarak biliniyor ama bu doğru değil. Çoğu kimse için bu sorun olmuyor ama biz Hemşinliler için sorun. Çünkü sen burada yaşayan herkese Laz dersin diğer etnik grupları yok saymış olursun. Oysa şu anda Hopa’da Laz’dan çok Hemşinli var. Neden bizim ismimiz yok. Buraya gelip yaşamamış veya herhangi bir bilgisi olmayan birini Hemşinli de kimse bilmez. Bunun nedeni aslında devletin politikalarından da kaynaklanıyor. Belki bizlerden de kendini görünür kılmak istemeyenler de vardır ama bunun böyle olmasının nedeni, zamanında devletin uyguladığı yanlış politikalarından kaynaklanmaktadır. Böyle olunca da devletin görüşüne yakın olan bazı kesimler de bunu kullanarak bizi dışlıyorlar. Lazlar da bunların başında geliyor ne yazık ki. Bizi görmezden gelip yok sayıyorlar...” (Fatih, 32).

Karadeniz bölgesi insanının Türkiye’nin genelinde büyük oranda Laz olarak bilinmesi meselesinin her iki grubu da rahatsız ettiği söylenebilir. Genel olarak Laz olmayanlar -Hemşinliler bunların başında gelmektedir-kendilerinin görmezden gelindiği “hiçe sayıldığı” ve Karadeniz’deki diğer tüm etnik grupların Laz kimliği içinde eridiği gerekçesiyle bu konudaki hoşnutsuzluklarını dile getirmektedirler. Bununla birlikte Laz olanların da konuyla ilgili “rahatsızlıkları”nın olduğu söylenebilir. Lazlar ise, kendilerine özgü kültürlerinin Karadeniz’in geneliyle aynı olmadığı, farklı temalar barındırdığı; ancak, bu genelleştirilmiş kavramın bu durumu arka plana attığından yakınmaktadır. Ayrıca, başka etnik grupların, kendilerinin tasvip etmediği bazı kültürel yaşayış şekillerinin kendilerine mâl edilmesinden de şikâyetçilerdir. Sonuç olarak her iki grupta da kendi grubunu üstün görme yönünde bir eğilimin olduğu söylenebilir.

Tüm Karadenizlilerin Laz olarak tanımlanması etik bakış açısının tipik yansımalarındandır. Bu bakış açısına karşılık görüşleri alınan bu çalışmanın kapsamındaki Karadenizlerin görüşleri ise emik bakış açısının pratikte görünümüdür denilebilir.

Hemşinliler kendilerinin kökenlerine, dinlerine, dillerine şu şekilde vurgu yapmışlardır:

“Bizim kökenimiz Ermenistan’dan geliyor. Dedemin dedesi Ermeni’dir. Bu doğru, evet; ama biz çok eskiden beri Hopa’ya gelip yerleşmişiz. Burada asimile olarak yaşadık. Ben çok ayrıntılı bilmem ama dedelerim yani atalarım annelere anlatırlarmış. Bize de anneler anlatıp kuşaktan kuşağa bu kökenini sorgulama aktarıldı. Ermeni söylemiyle çok defa karşı karşıya kaldık. Toplumda dışlandığımız bile oldu. Şu anda bu ayırım yok denilecek kadar az. Dünya’ya geldiğimden beri Müslüman olduğum, Kutsal Kitabım Kur’an’ı Kerim olduğu öğretildi. Ermeni olduğumuzu inkâr etmeyiz etmedik de ama daha sonradan Müslümanlaşmışız. Yani ben böyle gördüm ve bu şekilde dinimi kabullenip yaşama yön verdim. Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelseydim belki yaşam şeklim daha farklı olurdu” (Beyhan, 40).

“Hemşinlilerin Horasan’dan geldiği ve Rize Çamlıhemşin’den Hopa’ya dağıldığı söyleniyor. Bir dilimiz var Ermeniceye yakın ama bu bizim Ermeni olduğumuzu göstermez. Sadece iç içe yaşadığımızdan kaynaklanır. Bazı kelimelerimiz Türkçedir. Cumhuriyet kurulduğu zaman bu yörede toplum kapalı kaldığı için dil unutulmamıştır. Bizim dilimiz karma bir dildir. Ermeniceyle kelimeler benzerdir ama cümle kurduğumuzda anlayamıyoruz. Aslında bize Sarp sınır kapısı açıldıktan sonra Ermeni’siniz denilmeye başlandı. Ben cumhuriyet çocuğuyum ve Ermeni olmayı kabullenemem. Kimse has Türküm diyemez. Asimile olmuş kabullenilmiş bir durumda söz konusu olabilir. Sen bir insana Ermeni’sin dersen ötekileşmeye gider. Ben Hemşinliyim. Sen Hemşinli değilsin Ermeni’sin dersen beni ötekileştirirsin” (Murat, 55).

“Hemşinliler birçok etnik grubu içerisinde barındırmış. Ermenice’nin di-yalekti olan Hemşince’yi konuştuk konuşmaya da devam ediyoruz. Hemşinceyi dilimizi, koruyup varlığını devam ettirmeye çalışıyoruz. Her evde günlük hayatımızda sık sık konuşup toplumda iletişimimizi sürdürürüz. Bana göre Hemşinliler denildiğinde Hemşince konuşanları ifade eder. Eskiden gelen gelenek budur. Zaman içerisinde yayılıp bizlere kadar ulaşmıştır. Dedelerimiz ninelerimiz büyüklerimizden böyle gördük ve bu şekilde yaşamaya devam ettik. Tabii ki de değişim olmuştur. Ama biz Hemşinliler olarak saf özümüzü dilimizi korumayı bildik” (Gülay, 35).

Lazların Hemşinlileri kültürel açıdan tanımlama ve onları dışlama şekilleri aşağıdaki görüşmelerden anlaşılmaktadır:

“Hemşinliler yeni yeni bir şeyleri yaşamaya başladılar. Bunlar kültürü yaşamadan parayı buldular. Ben şimdi sokakta bağırarak konuşmam, Hemşinli yolda, telefonda bağırır küfür eder. Yaşayış tarzlarımız çok farklı. Lazlar daha sivri olur ama kibardırlar. Hemşinlilerin konuşması bile kabadır hep yüksek sesle konuşurlar. Aile kavramı da çok önemli değil onlarda. Kızlar çok verilmez çünkü onlarda kadın çok çalıştırılıyor bizim kızları da çok ezerler diye genelde vermiyoruz ama yeni yeni evlenmeler oluyor tabi hiç yok değil” (Turan, 50).

“...Biz Hemşinlilerden kız almayız. Vermeyi hiç yapmayız. Ama onlardan kız alsak bayılırlar, hele versek mutluluklarından ölürler...” (Emine, 70).

“Bir kere Lazlar burunlarından kıl aldırılmazlar soğukturlar biraz hemen herkese yaklaşmazlar. Hemşinli öyle değil tanıdığı tanımadığı herkesle hemen samimi olup kaynaşırlar. Kahvehanelere bak gazinolara bak teksas caddesine bak hepsi Hemşinlidir. Laz bulamazsın aralarında. Çok içerler onlar içmeden önce kuzu içtiklerinde her şey beklenir. Bizde alkol olmaz yoktur yani kültürlerimiz çok farklı” (Hakan, 58).

“Kültür geniş bir kavram içine pek çok şeyi alıyor. Aynı yerde yaşamamıza rağmen biz Hemşinlilerden çok farklıyız. Hemşinliler biraz kaba oluyorlar. Laz bir insanın evi derli topludur temizdir. Ama Hemşinlilerin evine git pislerdir. Aile bağları dışlanmadan kaynaklı kuvvetlidir birbirlerini kollarlar. Ama otorite zayıf ailede bizde dokuzdan sonra erkek kız eve gelinir dışarıda kalınmaz. Onlar öyle değil gece dışarıda olanların çoğu Hemşinlidir. Bekârim Hemşinli bir erkekle, büyükte konuşmayayım tabi, ama zor yani evlenmem

çok kaba oluyorlar ne o benim dilimden anlar ne ben onun dilinden anlarım. Ailelerimizde anlaşamazlar. Erkeği çok kaba oluyor bir de çok içiyorlar olmaz yani uyuşmayız” (Melek, 36).

“...Komşuluk çok iyi ama (kız) alıp vermemiz yok. Komşuluk diyince gidip geliriz. Cenazelerde gidip geliyoruz. Bazen düğünlere de gidiyoruz ama evlilik olmuyor. Tayyip Erdoğan gibi okumuş olsa da Başbakan olsa da Laz kızı ona vermezler. Biz de istemeyiz. Verseler de bazı kızlar sevince geçen delikanlılara kaçıyorlar. Onlar Ermeni... Şeyleri iyi değil ahlakları, karı dövmele... cahil insanlar... Hopa’da bir kız sevdi... Oğlum sevdi diye kızı, oooo yapmadım... nasıl ama düşük aileydi isyan ettim isyan... Uygun değil, daha nasıl diyim sana. Düşük aile herkesle muhatap olmuş, herkesle... kız iyiydi ama vermedik. Güzel kız idi oğlum güzel kız diye sevdi. Ben kabul etmedim... Çok iyi anlaşamıyoruz. Adetlerimiz nasıl diyeyim insanlar çok cahil insanlar. Oturmasını kalkmasını bilmiyor... şimdi yeni nesilde okuyan da çok. Ama eskiden çok kabadılar. Belli yani Hemşinli oldukları. Ne kadar zengin olsun bellidir, da...” (Bedriye, 67).

Görüşmelerin genelinde sosyal dışlanma olgusu açıkça görülmektedir. Ancak bazı görüşmeciler, Hemşinliler’in durumu abarttığını söylemektedir:

“Hopa’da bir kısımda büyük bir sıkıntı yok. Benim çok Hemşinli arkadaşım var anlaşıyoruz da bir sıkıntı yok yani aramızda. Hemşinliler söylüyor abartıyorlar olayı yoksa bizden yana öyle bir şey yok. Onlar hep söylüyor şimdi yoksa şimdilerde Laz Hemşinli olayı falan yok” (Kader, 42).

Görüşmelerden, her iki grubun da etnisitelerinin nev-i şahsına münhasır olduğu düşüncesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kendilerinin başka bir etnik grupla ilişkilendirilmelerinden rahatsızlık duyan ve bunu kabullenmeyen görüşmeciler çoğunluktadır. Her iki grupta da kendi kültürel yaşantı ve öğelerinin üstünlüğünden söz edilmekte ve bu sonuca ise kendini diğer grupla karşılaştırma yoluyla varılmaktadır. Söz konusu tutumlarda en fazla vurgu ‘dil’e yapılmaktadır. Kültürün önemli öğelerinden; hatta en önemli öğesi denilebilecek dil unsurunun öneminin her iki grup tarafından da farkında olduğu söylenebilir. Dilin korunmuş olması bir övünç üslûbuyla anlatılmaktadır.

Hemşinlilerin, özellikle de belli kesimlerinde kendilerinin Ermenilikle ilişkilendirilme durumuna sert tepki gösterildiği görülmektedir. Söz konusu kesim daha çok “devletle” daha yoğun ilişki içinde olan –burada devlet dairesinde çalışmak veya çalışmış olmaktan bahsedilmektedir- kişilerden oluşmaktadır. Bu noktada, daha önceki bölümlerde değinilen Hemşincenin, Ermenicenin bir lehçesi olduğu yönündeki tezlerin görüşme grubunda kısmen kabul gördüğü, kısmen de reddedildiği görülmektedir. Durumu kabul edilenlerde ise, her ne kadar Hemşin dilinin Ermenice ile yakın olmasının doğru olduğu kabul edilse de, bunun kendilerinin Ermeni olduğu anlamına gelmediği yönünde görüşler mevcuttur. Görüşmeciler, bu durumun kendilerinin ötekileştirilmeleri ve dışlanmalarında araç olarak kullanılan bir söylem olduğunun altını çizmektedirler. Söz konusu durum “Ermeni” kavramına yüklenen olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır ki; eğer Hemşinlilerin

Ermeni kökenli olduğu kabul edilecekse, bu durum “kendi kendilerine yabancılaştırılacak” kadar etkili olmuştur. Nitekim, “sen bana Ermenisin dersin beni ötekileştirmiş olursun” ve benzer ifadeler, aslında Hemşinlilerin kendilerinin zihninde de Ermenilik kavramının iyi bir intiba uyandırmadığı, onların zihninde de birçok kötü durumu içinde barındıran tümel bir kavram olarak durduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Burada Hemşinli kimliğine, Ermenilikle ilişkilendirilecek şekilde, atfedilen olumsuz yakıştırmalardan dolayı Hemşinlilerin bazılarının bu kimlikten kurtulmak istedikleri ama kurtulamadıkları söylenebilir.

Lazlarda ise kendi dillerinin başka bir dille ilişkilendirilmesine karşın daha net bir karşı duruş olduğu görülmektedir. Lazcanın kendine has bir dil olduğu yönündeki düşünceler net bir şekilde ortaya konmaktadır. Ayrıca Lazlar, kendilerini Türk olduklarına dair bir vurguda bulunmamaktadırlar. Bunun nedeni, böyle bir şeye ihtiyaç duymadıkları, Türk olan birinin kendisinin Türk olduğunu kanıtlamaya çalışmasının gereksiz olduğu yönündeki inanışları olduğu söylenebilir.

Kültürel uygulama ve yaşantılara bakıldığında da her iki grubun kendilerini “öteki”nden ayırdığı, farklı kültürel yapılara sahip oldukları yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir. Bazı görüşmelerde, Hemşinlilerin, insanların bir toplum veya etnik gruba aidiyetinin biyolojik unsurlardan çok toplumsal unsurlara bağlı olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Buna göre insanların “ırksal” durumları değil içinde yaşadıkları toplumdaki sosyalleşmeleri önemli görülmekte ve insanın kendisinin olduğu değil ne olarak gördüğünün kimliğini belirlediği dile getirilmektedir. Daha önce de değinildiği gibi araştırmanın metodolojisi açısından, bu araştırma için önemli olan nokta da dışarıdan tanımlama değil, araştırmaya konu olmuş kişilerin kendileriyle ilgili tanımlamaları önemlidir. Bu açıdan kendisini Ermeni kökenli değil de Türk olarak gören Hemşinlilerin bu düşünceleri de araştırma için önemli görülmektedir ve bu konuda, bu görüşte olanların kimlikleriyle ilgili “objektif” bir yargıda bulunmanın yanlış olacağı düşünülmektedir.

Görüşmelerde sıklıkla vurgulanan bir konu da, Hemşinlilerin “medeniyet” adına geride oldukları, kültürlerinin gelişmediği, onların kaba, cahil, “pis”, oldukları, çok fazla alkol tükettikleri; oturup kalkmasını bilmeyen kadınlarını döven kişiler oldukları yönündeki inanıştır. Buna göre Hemşinliler görece kısa bir süre - 20-30 yıl - öncesine kadar dağ köylerinde yaşayan, çobanlıkla uğraşan ve kaba bir topluluk olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca Hemşinlilerin kültürel açıdan gelişmeden ekonomik anlamda iyi duruma geldikleri; ancak bunun, onların kabalıklarının önüne geçmediği şeklinde kendi gruplarıyla kıyaslandığında daha düşük durumda oldukları yönünde görüşler mevcuttur. Lazların kendilerini genel olarak daha gururlu oldukları yönünde ifadelerinin olduğu söylenebilir.

Hemşinliler ise, daha samimi ve insancıl olduklarının ve ırkçılık yapmadıklarının altını çizerek, Lazlardan özellikle bu yönleriyle ayrıldıklarını söylemektedirler. Laz görüşmecilerin bazılarının, farklı şekilde de olsa bu durumu destekler şekilde görüşleri olduğu söylenebilir.

Cinsiyet bazında ise Laz kadınlarının, Hemşinlilere göre daha “temiz”, bakımlı ve eğitimli olarak görülmektedir. Aile bağları konusunda Hemşinlilerin aile bağlarının kuvvetli olmadığı, kadın veya erkek fark etmeden gece geç saatlerde eve gelindiği söylenmekte ve bu durum ise namus mefhumu ile ilişkilendirilmektedir. Söz konusu görüşler, bir başka grubu kendi kültürüne göre değerlendiren etik bakış açısıyla ilgili görüşler olarak okunabilir.

Kültürel dışlanmanın kendisini evlenilecek eş seçiminde de gösterdiği görülmektedir. Genel itibarıyla Laz görüşmecilerin Hemşinlilerden kız alıp vermek istemedikleri ve söz konusu olan evlenmek isteyenlerin kendi aralarında anlaşmış olmaları olsa dâhi, ailelerce buna izin verilmediği görülmektedir. Neden olarak “düşük aile” gibi muğlak ifadelerin kullanılması dışlanmanın nesnel nedenlere dayandırılmadan gerçekleşmesine imkân sağlamaktadır.

Kültürel dışlanmanın en fazla dini yaşam ve aile hayatındaki farklılaşmalardan kaynaklandığı söylenebilir. Lazlar ve Hemşinlilerin bu alandaki görüşleri aşağıdaki görüşmelerden anlaşılmaktadır:

“Hemşinlilerin dini görüşü yok gibi çok zayıf. Camide cenaze namazında geçen gün birilerine rastladım Hemşinli adamlar baktım abdest almadan namaza durdular. Böyle bir şey olmaz ya ayıptır. Din bilgileri de yaşayışları da zayıf o yüzden pek bağdaşmayız” (Turan, 50).

“Genel olarak baktığımızda Hemşinliler her açıdan rahatlar. Dini açıdan da öyleler rahatlar. Biz Lazlar dini duygularımız güçlüdür. Ailemizde de yaşayışımızda da dinin etkisi tabii ki vardır. Hemşinli gelişi güzel yaşıyor dinle falan bir alakaları yok” (Hakan, 58).

“Ben Hemşinliyim ama dindarım da; namazımı da kılıyorum oruç da tutuyorum. Kısaca İslamiyet’in gereklerini yerine getiriyorum. Ayrıca babam da imam. Şimdi Lazlar bizim için dinsiz diyorlar ama benim yaşlarımda olan ve tanıdığım Lazlardan hiçbiri benim kadar dindar değil, hatta hiç dindar değil. Cuma harici namaz kılanı yok. Kısaca bu bizi dışlamak için bir bahane... Hemşinlilerin biraz fazla alkol tükettiği doğrudur ama bu onların dinsiz olduğu anlamına gelmiyor. Bizler mert insanlarız, kimseyi yarı yolda bırakmayız ve kimseyi ne dilinden ne ırkından ne de dininden dolayı dışlamayız” (Mehmet, 26).

“Onlar Ermeni kökenli. Yavaş yavaş yeni gençler Müslümanız diyor ama bir tanesi bile camiye gitmiyor. Lazlar da aynı. Şimdi benim babam hacca gitti. O zaman 1960 da. Abim hacca gitti. Yengem hacca gitti. Namaz yapan da yapıyor ama yapmayan gençlerde hiç yapmaz. Benim iki tane oğlum var caminin kapısının olduğunu bilmez...” (Bedriye, 67).

Belki de en önemli durumlardan biri de “din”e yapılan vurguda kendisini göstermektedir. Ermenilik ve dolayısıyla Hıristiyanlıkla ilişkilendirilen Hemşinliler genel itibarıyla “dini bütün olmayan” kişiler olarak görüldükleri ve dışlanmanın asıl nedenlerinden birinin de bu olduğu söylenebilir. Bu noktada emik bakış açısıyla, Lazların kendilerini daha “dindar” gördükleri ve dinin onlar için toplumsal yaşamda önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Hemşinlilerin bazılarının da benzer bir tutum içerisinde oldu-

ğu söylenebilir. Buna göre din, söz konusu görüşmeciler tarafından sosyal dışlanmanın meşrulaştırma aracı olarak görülmektedir.

Politik dışlanma

Farklı nedenlerden dolayı vatandaşlık haklarını, özellikle de hukuki ve siyasi hakları tam olarak kullanamama ve siyasal yaşamdan doğrudan ya da dolaylı olarak engellenme durumudur. Bu durum belli kesimlerin kamusal alanda güvencelerini kaybetmesi, politikadan uzaklaşması anlamına gelebilir (Adaman ve Keyder, 10).

Lazlar ve Hemşinlilerin hem birbiri aralarındaki hem de devletle olan ilişkileri açısından politik dışlanmaya maruz kaldıkları yönündeki algıları şöyledir:

“Devlet bizi her zaman üvey evlat olarak gördü, bizde kendimizi öyle görüyoruz. Eğer mesele Türklükse, Lazların kökeni de Türk değil ama onlar dışlanmıyor. Bana göre asıl mesele bizim Ermenilikle ilişkilendirilmemiz ve Ermeniliğin herkesin zihninde bıraktığı olumsuz algı; bir de Lazların milliyetçi ama bizim olmamamız. Yani, herkesi kucaklamamız, kimseyi dışlamamamız. Eğer biz de öyle olsaydık aslımızı inkar etseydik, biz de yaranırdık herhalde; gerçi kimseye yaranmaya ihtiyacımız da yok” (Selim, 29).

“Devletin bizi dışladığı nereden belli biliyor musunuz? Çernobil’den. Çernobil bize çok etkide bulundu, herkesten çok biz etkilendik. Çünkü biz o dönemde yoğun şekilde tarımla uğraşıyorduk. Şu anda istatistiklere yansımayan kanser olaylarının çoğu Hemşinliler de. Ama devlet o zaman da şimdi de umursamadı, umursamıyor. Bizden dolayı burada yaşayan diğer halk da mağdur ediliyor. Hopa’da ve çevresinde o kadar çok kanser vakası var ama biz bir onkoloji hastanesi ya da en azından bölümü açılınsın, insanlar mağdur olmasın dediğimizde devlet sanki bize ne haliniz varsa görün diyor. Oysa bir onkoloji bölümünün açılması devlet için o kadar da zor değil. Dedim ya bizim için açmazlar ve bizden dolayı diğerleri de mağdur olur. Ondan sonra da “eşkiya” derler bize. Devlet bizi asimile etmeye çalıştı biz olmadık diye bize yıldırma politikası uyguluyor. Bizi hedef olarak gösteriyor ve Lazlar da devletin söylemiyle bizi ezmeye çalışıyor. Gerçi bu saatten sonra ezemezler” (Alper, 32).

“...Onlar Ermeni komünist ve anarşistler; normal bir insan, Türk olan devletin başbakanını taşlar mı? Onlar yüzünden bizim de adımız kötüye çıktı ve buraya yatırım yapılmayacak” (Ahmet, 49).

“Hemşinlilerde Laz düşmanlığı var. Ben sağ görüşlü bir insanım ama sola oy verdim. Yani işin doğrusu Laz olması tabii oy vermeme sağladı. Hemşinlilerde kendi aralarında çok fazla birleştiler. Kendi görüşümde ama Hemşinli bir adaya oy vermek istemedim ne yalan söyleyeyim” (Turan, 50).

“Seçimlerde burada partiye bakılmıyor artık Laz mı Hemşinli mi davası var. Son seçimlere bak Akp’nin Hopa’da kazanma şansı var mıydı yoktu. Ama Hemşinliler ne yaptı birleşti sağcısı, solcusu Hemşinli diye oy verdiler. Buradan bile karşılıklı anlaşamadığımız belli oluyor” (Hakan, 58).

"Kendi adıma konuşayım ben oy verirken adama bakıyorum partiye değil. Burada herkes neredeyse akraba; Lazlar aday çıkardığında zaten büyük ihtimalle akrabamız oluyor. Hemşinlilerde de aynı akrabaları oluyor. Hemşinliler çok fazla örgütlendiler. Yoksa burada AKP kazanamazdı. Hemşinli ya da Laz partiye bakmıyor Laz mı Hemşinli mi aday ona bakıyorlar. Ben de öyle yapıyorum" (Melek, 36).

"Sen de Hopa'ya dışarıdan gelen birisi olarak anlamışsındır sol görüşe daha yakınlar. Son seçimde bak AKP kazandı böyle bir şey olması mümkün değildi. Hemşinliler hani sol görüşlüydü dedim ya artık onlar bizi dışlıyor. Görüşleri farklı olduğu halde sırf Hemşinlidir diye sağa oy verdiler. Yani olay tamamen değişti" (Suzan, 58).

"Hemşinlilerde babam ilk okuyanlardandır. O zamanlar köy enstitüleri kurulmuş, her aileden bir çocuk okumak için buraya gönderilmiş. Köy enstitülerinde öğrenciler ve personellerle toplanıp sorunlar dile getirilip tartışılmış. Herkes sorunlarını çıkıp kürsüde dile getiriyormuş. Babam yaşadığı sorunu anlatmak için kürsüye çıkıp yatağında ot yok yatamıyorum ben ot istiyorum demiş. Oradaki öğrenciler gülmeye başlayınca müdür bu duruma sinirlenerek herkes gülmeyi kessin ve yatağından bir miktar ot çıkarıp arkadaşının yatağına koysun demiş. İşte Hemşinlilerdeki sol görüş atalarımıza köy enstitüsünde yerleşmiş ve bizlere kadar gelmiştir. Sol görüşün olduğu kadar sağ görüş de vardır" (Murat, 55).

"Hemşinlilerde solcu da var sağcı da bizim köyümüz Başoba köyü hepsi solcu bende sol görüşteyim. Eşmekaya, Ardala köyleri sağ görüştedir. Ben kırk beş senedir evliyim evlendiğim zamanlarda iki tane sol parti vardı. Ben 66 yaşındayım günümüzde solcular kaç parti oldu, sağcılar kaç parti oldu. Önceden Hemşinliler Hemşinli adaylara, Lazlar Laz adaylara oy verirdi. Günümüzde bu ayırım gençler arasında eğitimin etkisiyle de birlikte azalmaya başladı. Biz kalbimizde hiçbir zaman demezdik burada sağ bir parti başa gelir ama geldi. Benim diyeceğim Hemşinliler sol görüştedir ama o da kendi içerisinde ayrılmaktadır" (Derya, 66).

"Hemşinliler genel olarak solcu idi çünkü Türkiye genelinde Atatürk köylüye değer verdi. Bu nedenle köylü Atatürkçü oldu. CHP'li, Ecevitçi, Sosyal Demokrat oldu. Türkiye'nin her yerinde böyle olduğunu düşünüyorum(...) Buranın sol yapısı ağırdır. 2-3 parti vardı, insanlar ya onu ya bunu seçeceklerdi (...) 1. Dönem akrabam diye oy verdim. 2. Dönem ÖDP'den ayrıldı. Halk peşinden koşmak zorunda değil. ÖDP'nin tabanı var. Siyasetçiler birbirine çok yakın. Festival yaptılar, eleştirildiler: ÖDP bayrağı ile festival yapamazsın, siyaset ön plana çıkamaz. 2. dönem başka partiden aday oldu. Rojin'i getirdi, Kürdü, PKK'lıyı getirdi diye tepki topladı. Eleştiriler dozunda olmalı, sanatçının sağ-solu olmaz" (Atiye, 46).

"...Hemşinliler solcu olduklarını söylüyorlar; daha doğrusu Atatürkçü olduğunu söylüyor bazıları. Bu nasıl bir çelişkidir: Mustafa Kemal onları bu ülkeden sürdü, asimile etti, ama onlar hâlâ biz solcuyuz, Atatürkçüyüz diyorlar. Bence samimi değiller ya da farkında değiller veyahut bir sendrom vardı, o sendromu geçiriyorlar. Asıl Atatürkçü, onun ilke ve inkılaplarına bağlı olan-

lar biziz ama sol partilerin onun ideallerini yansıttığını düşünmüyorum. Bana göre Hemşinliler kendilerine komünist deseler daha doğru olur. Bu onlara uyuyor çünkü” (Sinan, 28).

Görüşme grubunun siyasi tutum ve görüşlerine bakıldığında, her iki etnik grubun, özellikle de Hemşinlilerin politik açıdan homojen bir yapıda olmadığı söylenebilir. Nitekim görüşmeciler her ne kadar belli bir siyasi parti etrafında yoğunluk olduğunu söyleseler de, diğer siyasi partilerden de kendi grupları içerisinde oy çıktığını kabul etmektedirler. Görüşmecilerin politik duruşlarında öne çıkan belki de en önemli durum; etnik aidiyet veya kimliğin siyasi düşünce veya ideolojinin önüne geçtiği gerçeğidir. Görüşmecilerin çoğunluğu –ki bu Lazlarda daha fazla olarak görünmektedir- oylarını parti veya siyasi görüşten ziyade, kişiye, daha doğru bir ifadeyle “kendilerinden olan” kişiye göre kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum kimlik olgusunun siyasetin önüne geçtiğini ve aslında toplumun siyaset üzerindeki etkisini göstermektedir.

Hemşinlilerin solculuklarının kaynağını farklı nedenlere dayandırdıkları söylenebilir. Görüşmecilerin bazıları bu durumu “Köy Enstitüleri”ne ve onların yapılarına dayandırırken; bazıları da bu durumdan bağımsız olmayacak bir şekilde Atatürk’ün “köylüye verdiği değer”e dayandırmaktadırlar. Bu, Türkiye siyasetinin temel paradokslarından biri olarak nitelendirilebilecek durumun bu çalışmadaki yansıması olarak da nitelendirilebilir. Zira, yapılan dışlanma da Atatürk referans gösterilerek yapılmaktadır. Bir başka deyişle hem sol ideoloji hem de sağ ideoloji son kertede kendisini Atatürk’e dayandırmaktadır.

Bir başka ilginç veri ise, son seçimlerde “sağ” bir partinin Hopa’dan belediye başkanı olarak seçilmesinin de Hemşinlilerle ilişkilendirilmesidir. Laz görüşmeciler genel olarak Hemşinlilerin, adayın Hemşinli olmasından dolayı sağ partiye oy verdiklerini ve belediyenin sağ bir partiye geçmesinde Hemşinlilerin büyük rolü olduğunu ve bunun da takdire şayan bir durum olmadığını altını çizmektedirler.

Kendi ideolojik ve siyasi durum ve duruşlarını temsil ettiği halde; adayın farklı bir etnik gruptan gelmesinden dolayı kendi görüş ve ideolojisinin zıt kutbunda yer alan adaya oy verildiği bir durumun gözlemlendiği bu görüşmeler, sosyal dışlanmanın politik düzlemde gerçekleştiği somut örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Yine de farklı durumların söz konusu olduğu örnekler de mevcuttur.

“Benim amcam Laz ama Hemşinliler olmasaydı o belediye başkanı olmazdı. Amcam Hemşinlilerin oyu ile Başkan oldu” (Çetin, 26).

Bu görüşmeden yola çıkılarak, söz konusu düşünce ve tutumların gerçeğin tümünü yansıtmadığı sonucu çıkarılabilir.

Sonuç

Hopa halkının sosyo-politik, ekonomik ve kültürel tutum ve davranışlarının, Hemşinliler ve Lazlar örneği üzerinden incelendiği bu çalışma sosyal dışlanma kavramı çerçevesinde yapılmıştır. Araştırmaya konu olan Lazlar ve

Hemşinliler iki ayrı etnik grup olarak ele alınmıştır. Her iki grup, hem emik bakış açısından kendisini hem de etik bakış açısından diğerini değerlendirmiş ve görüşler genel olarak bu iki alan arasında gidip gelmiştir. Etnisite bağlamında bakıldığında, her iki grubun da kendi gruplarını karşılaştırma yoluyla diğerinden üstün olduğunu vurgulama eğilimi içine girdikleri görülmektedir. Önemli bir nokta da her iki etnik grubun önemsedikleri kültürel “değerler”in farklı olduğudur. Örneğin, görüşmelerde Hemşinlilerin samimiyet, içtenlik, mertlik, ırkçılık karşıtlığı gibi söylemleri sürekli tekrar ederken Lazların temizlik, nezaket, kabalık gibi kavramları tekrarladıkları görülmektedir.

Etnik grupların politik tutum ve davranışlarına bakıldığında, her iki etnik grubun da, politik düşünce açısından homojen bir yapıda olmadığı söylenebilir. Bir örnek olmak üzere, az da olsa sağ görüşlü Hemşinlilerin bulunduğu, gerek görüşmelerden gerekse gözlemlerden anlaşılmaktadır. Bu noktada “ülkücü Hemşinliler”den söz edilmektedir. Bununla birlikte Hemşinliler’de aşırı sol eğilimlerin Lazlar’a oranla daha fazla görüldüğü ifade edilebilir.

Görüşmecilerin politik duruşlarında öne çıkan belki de en önemli durumun; yerel siyasi tercihlerde, etnik aidiyet veya kimliğin siyasi düşünce veya ideolojinin önüne geçtiği gerçeğidir. Araştırma alanında etnisitenin siyasi görüş veya ideolojiden önce geldiği, siyaseti belirlemede daha önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu durum pratik alanda oy kullanma/parti seçme kriterlerinde kendisini göstermektedir: Son yerel seçimlerde (2014) Hopa belediye başkanının sağ bir partiden (Adalet ve Kalkınma Partisi) çıkması ve bunun Hemşinlilerle ilişkilendirilmesi bu durumu destekler niteliktedir. Bu noktada, araştırma bölgesindeki sağ-sol arasında olduğu düşünülen ayrımın bilindiği kadar keskin olmadığı ya da en azından daha yumuşak bir eksene kaymaya başladığı söylenebilir.

Kültürel dışlanma, sosyal dışlanmanın belki de en yoğun ve sert yaşandığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemşinlilerin Lazlar tarafından dışlanmalarındaki en önemli etkenin, onların Ermenilikle ilişkilendirilmelerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Her iki etnik grupta da genel olarak grup içi evlilikler yapıldığı, daha doğru bir ifadeyle her iki grup arasında kız alıp verme uygulamalarına hiç rastlanmadığı ya da çok az rastlandığı gerçeğidir. Kültürel alandaki dışlanma, inanç/din konusunda da kendisini göstermektedir. Hemşinlilerin, Lazlar –ve diğer etnik gruplar- tarafından dışlanmalarının nedenlerinden ve dolayısıyla çatışma alanlarından birisi de, onların “dini bütün” insanlar olmadıkları yönündeki “ön kabullerdir”. Burada dinin toplumsal hayattaki rolü de açıkça görülebilmektedir. Söz konusu olan dini değerler olduğunda, sosyal dışlanma din aracılığıyla meşru zemine taşınabilmektedir.

Dışlanmayı meşrulaştıran bir diğer durum ise etnik grupların birbirlerine karşı muğlak, tam olarak tanımlanması mümkün olmayan kavramlarla bazı olumsuzluklar atfetmeleridir. Ermeniliğe yüklenen olumsuzluklar, bazı Hemşinlilerin Ermeni kökenli olmadıklarını; bazıları ise, öyleyse bile bunun

geçmişte olduğunu ve artık kendilerinin Müslüman Türk olduklarını belirtmelerine neden olmuştur. Bunun başlıca nedeninin, yalnızca bölgedeki diğer etnik gruplar tarafından değil, toplumun çok büyük çoğunluğu tarafından Ermenilik kavramına yüklenen olumsuz içeriklerden kaynaklanan hâkim algı olduğu söylenebilir. Öyle ki, bazı Hemşinliler dahi Ermeniliğe karşı genel olarak olumsuz şekilde tavır almaktadırlar.

Bu noktada sosyal dışlanmanın neden olduğu çatışmanın genel olarak yatay düzlemde etnik gruplar arasında gerçekleştiği, ancak dikey ekseninde de dışlanma olduğu yönde bir algının olduğu söylenebilir. Zira özellikle de Hemşinliler de “devlet”in kendilerine eşitsiz politikalar uyguladığı yönünde düşünceler mevcuttur. Bu tutumun altında yatan en önemli nedenin daha önceki yanlış devlet politikaları olduğu söylenebilir. Yatay düzlemde ise, sosyal dışlanmanın tek yönlü değil, çift yönlü olarak diyalektik bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Her ne kadar görece kısa bir zaman öncesine kadar Hemşinlilerin sosyal dışlanmanın her alanında tek taraflı olarak dışlandıkları her iki grup tarafından kabul edilse de; mevcut durum, bunun artık değişmeye başladığı ve Hemşinlilerin de bazı alanlarda Lazlara karşı somut bir dışlama tutumu içinde olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Hemşinliler’in gerek siyasi düşüncelerinden, gerek “Ermeni kimliği” ile ilişkilendirilmelerinden ve gerekse de “dinî önyargılar”dan dolayı ötekileştirildiği, sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Söz konusu dışlanma geçmişe nazaran her ne kadar “yumuşamış” ve farklılaşmışsa da, sosyal dışlanmanın olmadığı yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığı söylenebilir. Hemşinliler için ekonomik ve mekânsal dışlanmaya maruz bırakılmanın artık eskisi kadar mümkün olmadığı; ya da dışlanmanın yön değiştirmeye başladığı söylenebilir. Bununla birlikte kültürel ve politik dışlanmanın ise artık tek taraflı değil karşılıklı olduğu; ancak, emik yön dikkate alındığında Hemşinlilerin bir kesiminde devlet tarafından tek yönlü olarak dışlandıklarına yönelik inanışlarının devam ettiği söylenmelidir.

KAYNAKLAR

- ADAMAN Fikret - Keyder Çağlar (t.y.) *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf. (06, 2014’de indirildi).
- AKPOLAT Yıldız (2008). *Farklı ama Birlikte: Bir Sosyal Mesafe Çalışması Erzurum Örneği*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- ALTUNIŞIK R.; Çoşkun R.; Bayraktaroğlu S.; Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- ALTUNTAŞ Nezahat (2002). “Türkiye’de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1302-4426. 5(2). 5-46.

- BÜYÜKKÜRKÇİYAN Tülin (2011). "Hemşinlilerde Unutarak ve Gizlenerek Var Olmak", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Y.L. Programı*. 19.08.2014. <http://tez2.yok.gov.tr/>
- ERİKSEN, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, 2010. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/artvin/detail.action?docID=3386255>. Created from artvin on 2017-08-11 07:05:40.
- ERKAN Rüstem (2005). "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Etnik Yapısı Üzerine Bir İnceleme", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 1302-4426. 8 (1). 57-84.
- GÖKÇE Birsen (2004). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- MARSHALL Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (tr. O. Akınhay ve D. Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- NEUMAN W. Lawrence (2009). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, 2 cilt, (tr. Sedef Özge), Ankara: Yayınodası Yayınları.
- SACHDEV, Itesh, Richard Y. Bourhis, *Power and Status Differentials in Minority and Majority Group Relations*, *European Journal of Social Psychology*, Vol. 21, 1-24 (1991) <http://content.ebscohost.com/ContentServer?erişim tarihi, 28.07.2017>.
- SAPANCALI Faruk (2005a). *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- SAPANCALI Faruk (2005b). "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum*, 2005/3, ss: 51-106.
- ŞAHİN Tijen (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ŞİMŞEK Hasan - Yıldırım Ali (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- TARTANOĞLU Şafak (2010). "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı:42, ss. 1-13.